

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวไทยภูเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ ตำบลแม่แวน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และผลการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวไทยภูเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ ตำบลแม่แวน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ และศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวไทยภูเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ ตำบลแม่แวน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ วิธีการศึกษาได้เลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และการเข้าไปศึกษาในชุมชนโดยวิธีการสัมภาษณ์ สทนากลุ่ม การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและอย่างไร้ส่วนร่วม ผลการศึกษาวิจัยสรุปได้ ดังนี้

5.1. สรุปผลการศึกษา

5.1.1 ลักษณะทั่วไปของชุมชน

ชุมชนชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ หมู่ที่ 8 ตำบลแม่แวน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ได้ก่อตั้งเป็นชุมชนกว่า 60 ปี โดยประชากรของหมู่บ้านได้อพยพมาจากหลาย ๆ พื้นที่ด้วยกัน ได้แก่ อพยพมาจากบ้านคอยช้าง จังหวัดเชียงราย จากจังหวัดพะเยา จังหวัดตาก อำเภอเชียงดาว อำเภอแม่แตง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ สาเหตุของการอพยพเนื่องมาจากความต้องการเสาะแสวงหาพื้นที่แห่งใหม่ เพื่อใช้เป็นที่ทำการเพาะปลูกแบบไร่เลื่อนลอย และหาพื้นที่ปลูกฝิ่น เพราะพื้นที่แห่งเดิมขาดความอุดมสมบูรณ์เพาะปลูกไม่งาม และพื้นที่บริเวณบ้านขุนแจมีความเหมาะสมต่อการปลูกฝิ่นเพราะมีอากาศเย็น

วิถีชีวิตของชาวเขาเผ่าลีซอจะอาศัยอยู่บนภูเขาสูงที่เป็นเขตป่าต้นน้ำ ประเพณีวัฒนธรรมมีความเชื่อและนับถือผีมาก ผีที่ชาวลีซอให้ความนับถือมากคือ อาปาหมู่หรือผีหลวงประจำหมู่บ้าน การประกอบอาชีพในปัจจุบันทำการเกษตรแบบเชิงพาณิชย์ โดยการปลูกพืชผักและไม้ผลเมืองหนาว ส่งขายให้แก่มูลนิธิโครงการหลวงและพ่อค้าในท้องถิ่น ลักษณะทางสังคมยังมีการให้ความเคารพผู้อาวุโสและนับถือเครือญาติตามสายสกุลและแซ่ มีการพึ่งพาอาศัยกัน เอื้ออาทร

ต่อกัน ร่วมมือกันแก้ไขปัญหาส่วนร่วมของหมู่บ้าน จึงยังมีสภาพความเป็นสังคมชนบทแบบของชาวไทยภูเขาทั่วไป

5.1.2 วิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

วิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ ตำบลแม่แวน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ได้อนุรักษ์ป่าไม้ด้วยวิธีการดังนี้

5.1.2.1 การใช้ข้อห้ามตามประเพณีและความเชื่อ ชาวเขาเผ่าลีซอมีความเชื่อว่าเป็นป่าที่ป่าทั่วไปจะมีผีคอยดูแลรักษาอยู่ ผีที่ชาวลีซอให้ความเกรงกลัวและนับถือมากที่สุดคือ อปาห่มุ หรือผีหลวงประจำหมู่บ้าน โดยมีการตั้งศาลอปาห่มุไว้ในป่าเหนือหมู่บ้าน ป่าไม้บริเวณนี้ ชาวลีซอมีความเชื่อว่าเป็นป่าไม้ที่อปาห่มุคอยดูแลรักษาอยู่ เป็นป่าไม้ศักดิ์สิทธิ์ หากใครเข้าไปตัดไม้ในป่านี้จะเกิดอันตรายแก่ตัวเองและหมู่บ้านได้ จึงไม่มีใครเข้าไปตัดทำลายต้นไม้บริเวณป่าแห่งนี้ ทำให้เป็นป่าไม้ที่สมบูรณ์ที่อยู่ใกล้กับหมู่บ้าน ซึ่งเกิดขึ้นจากข้อห้ามตามประเพณีและความเชื่อต่อประจำเผ่าของชาวเขาเผ่าลีซอ

5.1.2.2 การใช้กฎระเบียบของชุมชน ชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ ได้ร่วมมือกันอนุรักษ์ป่าไม้ด้วยมีแรงจูงใจ 2 ประการคือ

- 1) เกิดการขาดแคลนน้ำเพื่อการบริโภค และเพื่อการเกษตรของหมู่บ้าน เนื่องจากป่าไม้ได้ถูกบุกรุก และแผ้วถางมาก
- 2) เกิดจากแรงกดดันของทางราชการและชาวบ้านพื้นราบ เพราะพื้นที่ของหมู่บ้านขุนแจ นั้นตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นป่าต้นน้ำ อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติศรีล้านนาและเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่จัด

จากแรงจูงใจและการกดดันดังกล่าว จึงทำให้ผู้นำหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านได้กำหนดให้บริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำที่อยู่ใกล้หมู่บ้าน เป็นป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน มีการกำหนดกฎระเบียบของหมู่บ้านในการป้องกันและรักษาป่าไม้ โดยห้ามไม่ให้มีการตัดไม้แผ้วถางป่าบริเวณป่าอนุรักษ์ กำหนดโทษปรับแก่ผู้ฝ่าฝืน และแต่งตั้งกรรมการในการตรวจสอบดูแลรักษาป่าไม้บริเวณนี้ไว้ มีพื้นที่ประมาณ 1,500 ไร่ ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา

5.1.2.3 การใช้กฎหมายของรัฐ ด้วยพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านขุนแจ อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติศรีล้านนา และเขตป่าสงวนป่าแม่จัด ทำให้พื้นที่ของหมู่บ้านและพื้นที่ทำการเกษตรต้องถูกควบคุม และห้ามไม่ให้มีการตัดไม้ แผ้ว ถาง ป่าไม้ ด้วยกฎหมายป่าไม้ที่เกี่ยวข้อง ทำให้การตัดต้นไม้ และแผ้วถางป่าเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย มีหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ดูแลคือ กรมป่าไม้ โดยหน่วยจัดการต้นน้ำพร้าว ที่เป็นหน่วยงานในพื้นที่

5.1.3 ผลการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ผลจากการที่ได้มีการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอบ้านขุนแจ ตำบลแม่แวน อำเภอพร้าว ที่ได้แสดงออกถึง พฤติกรรมของชาวบ้าน ในการร่วมกันอนุรักษ์ป่าไม้คือ

5.1.3.1 การไม่ตัดไม้ทำลายป่า ทั้งในเขตพื้นที่ป่าไม้บริเวณที่ตั้งศาลาป่าหมู่ หรือผีหลวงประจำหมู่บ้าน ที่ชาวลีซอมีความเชื่อว่าป่า ไม้บริเวณนี้เป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ และการไม่ตัดไม้ทำลายป่าในบริเวณป่าอนุรักษ์ที่เป็นป่าต้นน้ำ โดยการออกกฎระเบียบของหมู่บ้าน มีการกำหนดโทษปรับหากมีการฝ่าฝืน

5.1.3.2 การฟื้นฟูสภาพและการดูแลรักษาป่าไม้ โดยชาวบ้านขุนแจ ได้ร่วมกันทำโครงการปลูกป่าเพิ่มเติมในบริเวณป่าอนุรักษ์ พื้นที่ป่าเสื่อมโทรม พื้นที่รกร้างที่ไม่ได้ทำการเกษตร และมีการดูแลรักษาป่าไม้ โดยการจัดทำแนวป้องกันไฟในเขตป่าอนุรักษ์ และในพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้านที่อยู่ติดกับเขตป่าอนุรักษ์

5.1.3.3 การเกษตรเชิงอนุรักษ์ ชาวบ้านขุนแจได้เริ่มมีการปรับเปลี่ยนวิธีการทำการเกษตรจากการทำการเกษตรในเชิงพาณิชย์มาเป็นการเกษตรเชิงอนุรักษ์ โดยเกิดขึ้นด้วยแรงสนับสนุน 2 ด้านคือ

1) เกิดจากชาวบ้านเอง โดยเกิดจากการเรียนรู้จากสภาพพื้นที่ธรรมชาติ ประสบการณ์ในการทำการเกษตรทั้งแบบดั้งเดิมและแบบเชิงพาณิชย์ที่ผ่านมา และภูมิปัญญาการทำเกษตรที่สืบทอดกันมา ลักษณะที่แสดงออกมาในรูปของการทำการเกษตรเชิงอนุรักษ์ดินและน้ำโดยวิธีการปลูกพืชแบบขั้นบันได การปลูกพืชตามแนวระดับหรือวางความลาดเทของพื้นที่ การปรับปรุงดินโดยใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยพืชสด และการเกษตรเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เช่นการทำสวนไม้ผลเมืองหนาวยืนต้น และการปลูกป่าชาวบ้าน

2) เกิดจากการสนับสนุนของหน่วยงานภายในชุมชน ได้แก่หน่วยจัดการต้นน้ำพร้าว ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่ปุ่นหลวงที่สนับสนุนกล้าพันธุ์ไม้ การปรับปรุงพื้นที่เพาะปลูกด้วยวิธีการทำขั้นบันไดดินให้ชาวบ้าน

5.1.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ ประกอบด้วย

5.1.4.1 ปัจจัยภายในชุมชน ปัจจัยภายในชุมชนบ้านขุนแจที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ ได้แก่

- ระบบนิเวศในชุมชนบ้านขุนแจ จากสภาพพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านขุนแจ ที่มีระบบนิเวศแบบป่าดิบเขา ที่เป็นป่าต้นน้ำที่สำคัญของน้ำแม่จืด ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการเกษตรและบริโภคในชุมชน จากสภาพเดิมที่ป่าไม้บริเวณนี้ได้ถูกบุกรุกทำลายลงไปมาก ทำให้มีผลกระทบโดยตรงต่อชุมชน คือเกิดการขาดแคลนน้ำใช้เพื่อการเกษตรและบริโภคในชุมชน เมื่อมีการดำเนินการอนุรักษ์ป่าไม้บริเวณพื้นที่ต้นน้ำ ระบบนิเวศของป่าไม้บริเวณนี้ฟื้นตัวดีขึ้น ส่งผลให้ปริมาณน้ำในแหล่งน้ำมีเพิ่มมากขึ้น สามารถใช้เพื่อการเกษตร บริโภคในชุมชนอย่างเพียงพอ จึงทำให้ชาวบ้านรับรู้ว่า หากมีการอนุรักษ์ป่าไม้บริเวณพื้นที่ต้นน้ำแล้วจะไม่ขาดแคลนน้ำใช้ และสภาพป่าไม้ของชุมชนจะสมบูรณ์มากขึ้น

- วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ด้วยวัฒนธรรมประเพณีประจำเผ่าของชาวลีซอที่มีการนับถือผี ให้ความเคารพ เกรงกลัว ผีเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะ อาปาหู่ หรือ ผีหลวงประจำหมู่บ้าน โดยมีความเชื่อว่าบริเวณป่าไม้ที่เป็นที่ตั้งของศาลอาปาหู่ นั้นเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ อาปาหู่เป็นผู้ดูแล หากมีการฝ่าฝืนไปตัดต้นไม้ อาปาหู่จะโกรธและลงโทษแก่คนที่ละเมิดให้ เกิดการเจ็บป่วย ไม่สบาย หรือทำให้หมู่บ้านเดือดร้อน จึงทำให้ป่าไม้บริเวณที่เป็นที่ตั้งของศาลอาปาหู่เป็นป่าที่สมบูรณ์คงอยู่ได้คู่กับชุมชน โดยอาศัยวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อกำหนดให้เป็นป่าศักดิ์สิทธิ์และป่าหวงห้าม ทำให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชน

- การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาของชาวเขาเผ่าลีซอ ที่เกี่ยวข้องกับ การอนุรักษ์ป่าไม้นั้นไม่เด่นชัด เนื่องจากวิถีการดำรงชีวิตแบบเดิมของชาวเขาเผ่าลีซอถูกจัดอยู่ใน กลุ่มชาวเขาที่มีการปลูกฝิ่น ทำไร่เลื่อนลอย ทำให้ส่งผลกระทบต่อป่าไม้ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับ การอนุรักษ์ป่าไม้นั้นจะแฝงอยู่ในประเพณีและความเชื่อที่เป็นลักษณะประจำเผ่า เช่น การใช้ ภูมิปัญญากำหนดให้บริเวณพื้นที่ป่าไม้ที่อยู่เหนือหมู่บ้านที่ตั้งของศาลอาปาหู่เป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ อนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำของหมู่บ้าน หรือเพื่อป้องกันลมพายุไม่ให้พัดมากกระทบกับตัว หมู่บ้านโดยตรง

- การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ได้มีผลต่อการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ ในรูปของการมีส่วนร่วมในความคิด การมีส่วนร่วม ในการวางแผน และการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามแผน ได้ทำให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนขึ้น ในรูปแบบของการกำหนดกฎระเบียบของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ และมีส่วนสนับสนุนให้เกิด กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ ได้แก่ การปลูกป่าไม้เพิ่มเติม การทำแนวป้องกันไฟป่า เป็นต้น

- เศรษฐกิจภายในชุมชน ในวิถีการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมของ ชาวเขาเผ่าลีซอ คือ การทำไร่เลื่อนลอย และปลูกฝิ่น ได้ส่งผลทำให้เกิดการบุกรุกทำลายป่าไม้ เมื่อ ชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ ได้ปรับเปลี่ยนมาทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ที่มีการปลูกพืชผัก และ ไม้ผล

เมืองหนาวตามคำแนะนำและส่งเสริมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ส่งผลให้รายได้ต่อครอบครัวของชาวบ้านสูงขึ้น จึงได้ส่งผลให้การบุกรุกทำลายป่าเพื่อนำพื้นที่มาทำการเกษตรลดลง เนื่องจากการปลูกพืชเชิงพาณิชย์นั้นต้องมีการดูแลรักษาอย่างใกล้ชิดมากขึ้น ทำให้การปลูกพืชผักแต่ละชนิดจะใช้พื้นที่ไม่มาก จึงส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนตามมา

- บทบาทของผู้นำในชุมชน ในส่วนของผู้นำที่ไม่เป็นทางการในชุมชน ได้มีบทบาทที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในฐานะที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีและความเชื่อ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้กฎข้อห้ามทางประเพณี เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชน ผู้นำที่เป็นทางการได้มีบทบาทที่ช่วยสนับสนุน ให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ ด้วยการใช้กฎระเบียบของหมู่บ้าน โดยอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ทำให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนโดยประชาชนมีส่วนร่วม

- กลุ่มองค์กรภายในชุมชน กลุ่มองค์กรภายในชุมชนประกอบไปด้วย กลุ่มเกษตรกร กลุ่มผู้ปลูกชา และกลุ่มสตรีแม่บ้านขุนแจ ได้มีส่วนสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนคือ ลดพื้นที่การบุกรุกทำลายป่าเนื่องจากการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ มีการกำหนดพื้นที่ค่อนข้างแน่นอนขึ้น มีการเพิ่มขึ้นของป่าไม้ ในรูปของการปลูกไม้ผลยืนต้น โครงการปลูกป่าชาวบ้านในพื้นที่เพาะปลูกพืชผักและไม้ผล

5.1.4.2 ปัจจัยภายนอกชุมชนบ้านขุนแจ ที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านขุนแจ ประกอบไปด้วย

- การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกชุมชน หน่วยงานภายนอกชุมชนบ้านขุนแจที่ได้สนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวบ้านคือ กรมป่าไม้ และมูลนิธิโครงการหลวงที่มีส่วนสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้โดยตรงคือ การสนับสนุนในด้าน วัสดุ อุปกรณ์ กล้าพันธุ์ไม้ เงินทุน และความรู้ทางวิชาการ ที่ทำให้เกิดกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชน เช่น การกำหนดกฎระเบียบในการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชน กิจกรรมโครงการปลูกป่าเป็นต้น และการมีส่วนร่วมสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ในทางอ้อม คือ การมีส่วนทำให้เกิดการพัฒนาทางด้านสังคม เศรษฐกิจของชุมชน ได้แก่ การส่งเสริมให้มีการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์โดยการปลูกพืชผักและไม้ผลเมืองหนาวทดแทนการปลูกพืชเสพติดและการทำไร่เลื่อนลอย ทำให้ลดพื้นที่การบุกรุกทำลายป่าเพื่อนำพื้นที่มาทำการเพาะปลูก

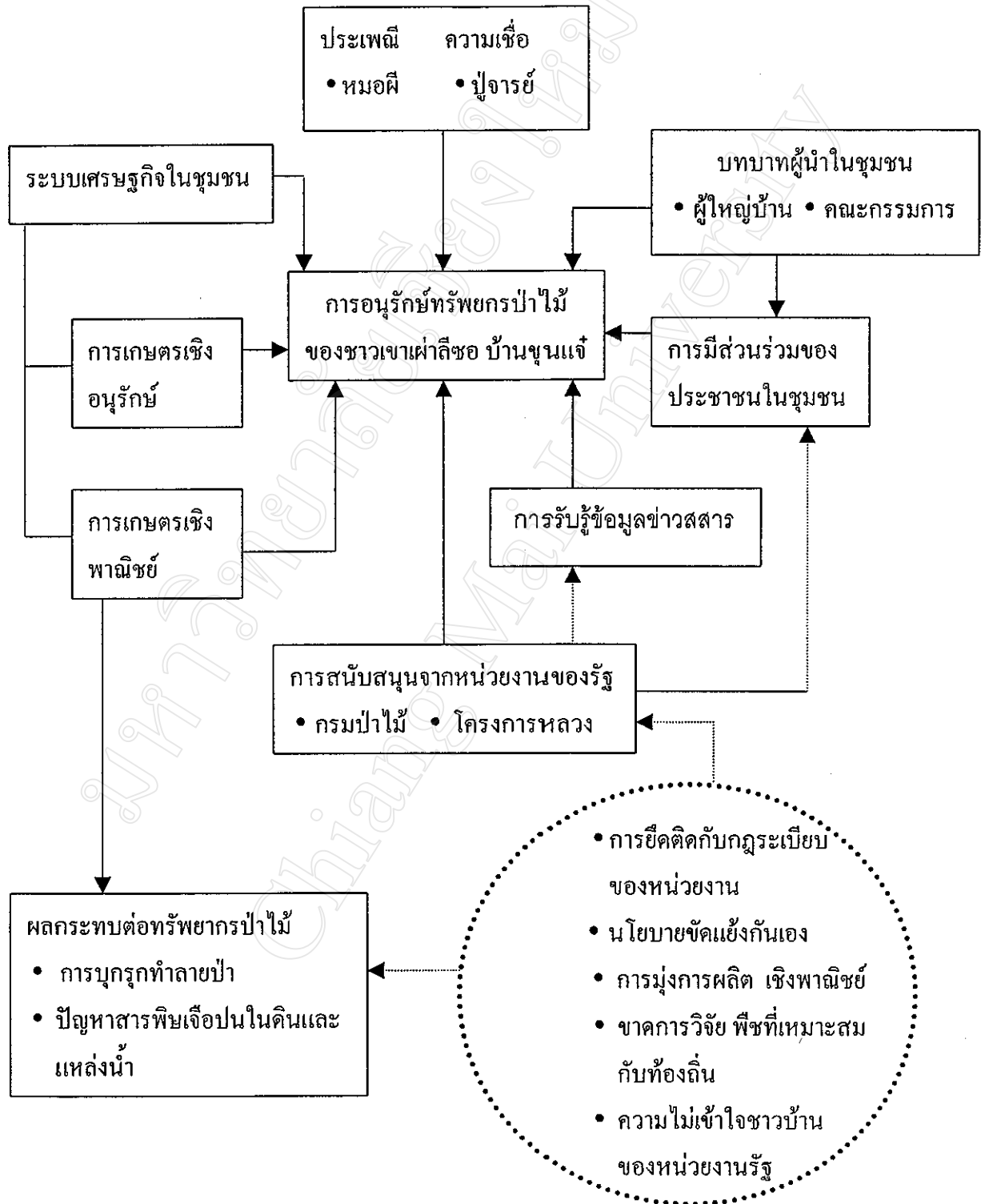
- การได้รับข้อมูลข่าวสาร ข้อมูลข่าวสารและแหล่งข้อมูลข่าวสาร ที่ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวบ้านขุนแจมากที่สุดคือ หอกระจายข่าวในหมู่บ้าน เนื่องจากเป็นสื่อและแหล่งข้อมูลที่เข้าถึงชาวบ้านได้ง่าย รวดเร็ว ชาวบ้านได้รับในเวลาที่ยพร้อมกัน และเรื่องทีประกาศนั้นจะเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านโดยตรง แหล่งข้อมูลข่าวสารด้านการฝึกอบรม

สัมมนา ศึกษาฐาน เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารที่มีผลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้รองลงมา เนื่องจากเป็นการรับรู้ข่าวสาร ข้อมูลโดยตรง และชาวบ้านมีโอกาสรับรู้และได้พบเห็นด้วยตัวเอง ชาวบ้านมีความต้องการข้อมูลข่าวสารจากด้านนี้มาก แต่ชาวบ้านมีโอกาสได้รับน้อยด้วยข้อจำกัดทางด้านเวลา สถานที่ และงบประมาณ แหล่งข้อมูลข่าวสารจากวิทยุและโทรทัศน์ มีผลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวบ้านน้อย เพราะรายการหรือข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้มีน้อย ไม่สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน และส่วนใหญ่ชาวบ้านให้ความสนใจสื่อประเภทนี้ในด้านบันเทิงมากกว่าข่าวสารด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ และแหล่งข้อมูลข่าวสารจากสิ่งพิมพ์นั้น ไม่มีผลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวบ้าน เพราะโอกาสที่ชาวบ้านจะได้รับข้อมูลข่าวสารจากสิ่งพิมพ์มีน้อย และชาวบ้านที่เป็นหัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่อ่านหนังสือออก

โดยสรุปจากการศึกษาพบว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้านที่ถูกกำหนดให้เป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ตามประเพณี ความเชื่อประจำเผ่า่นั้น บทบาทของผู้นำที่ไม่เป็นทางการในชุมชน ได้แก่ หมอผี หมอเมือง หรือปุ๊จารย์ มีบทบาทสำคัญที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ ในลักษณะของเป็นตัวกลางการติดต่อระหว่างเผ่าที่ชาวลีซอนับถือกับชาวลีซอในหมู่บ้านที่ถูกกำหนดออกมาในรูปของความเชื่อตามประเพณี ในส่วนของพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้านที่ชาวบ้านได้ร่วมกันประกาศให้เป็นเขตป่าอนุรักษ์นั้น ได้ใช้วิธีการอนุรักษ์ด้วยการใช้กฎระเบียบของหมู่บ้านร่วมกับการใช้ออกกฎหมายของรัฐ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในหมู่บ้านในรูปแบบของการมีส่วนร่วมในการรับรู้ปัญหา มีส่วนร่วมในการคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหา และมีส่วนร่วมในการวางแผน และปฏิบัติตามแผน โดยที่ผู้นำในชุมชนที่เป็นทางการที่ประกอบไปด้วย ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน ได้มีบทบาทสำคัญที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชน เนื่องจากผู้นำที่มีได้รับความไว้วางใจ เป็นศูนย์การปกครองในหมู่บ้าน เป็นที่พึ่งและความเชื่อมั่นของชาวบ้าน เป็นตัวแทนระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานราชการ เนื่องจากการได้ผู้นำชุมชนที่มีความรู้มีประสบการณ์ กล้าตัดสินใจและมีวิสัยทัศน์

ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจในชุมชน ได้มีส่วนช่วยสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในรูปแบบของการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ เมื่อชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์โดยการปลูกพืชผักและไม้ผลเมืองหนาว ได้ส่งผลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยการไม่ตัดไม้ทำลายป่า ไม่บุกรุกป่าเพื่อนำพื้นที่มาทำการเพาะปลูกเพิ่มขึ้น เนื่องจากการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ที่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนั้นต้องมีการดูแลรักษาอย่างใกล้ชิดมีการลงทุนสูง ทำให้ชาวบ้านแต่ละครอบครัวใช้พื้นที่ทำการเพาะปลูกพืชในแต่ละฤดูได้ไม่มาก ทำให้ความต้องการพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกลดลงไปจากการทำการเกษตรแบบทำไร่เลื่อนลอย พื้นที่ที่ใช้ทำการเกษตรถาวรมากขึ้น มีการกำหนดพื้นที่เพาะปลูกอย่างชัดเจน

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอบ้านขุนแจ้จึงพอสรุปผลการศึกษาในความสัมพันธ์ของการอนุรักษ์ป่าไม้ที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านขุนแจ้ดังแผนภูมิ

รูปที่ 5.1 แสดงความสัมพันธ์ของการอนุรักษ์ป่าไม้ที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านขุนแจ้

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

5.2.1 วิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ ได้มีวิธีการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนไว้ด้วยกัน 3 วิธีการ คือ

- การอาศัยประเพณี และความเชื่อ ที่เป็นลักษณะเฉพาะประจำเผ่าลีซอ คือ ชาวเขาเผ่าลีซอจะมีความเชื่อ และนับถือผีมากโดยมีความเชื่อว่าป่าไม้ที่เป็นที่ตั้งศาลอาปาหุ่ม หรือ ผีหลวงประจำหมู่บ้าน และป่าต้นน้ำเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ จะมีผีคอยคุ้มครองดูแลอยู่ หากมีการละเมิด หรือไปตัดไม้ทำลายป่าจะทำให้เกิดสิ่งไม่ดีแก่ตัวเอง ครอบครัว และหมู่บ้าน ซึ่งความเชื่อในลักษณะนี้ได้สืบทอดต่อกันมาจนเป็นประเพณีประจำชนเผ่า ที่ถือปฏิบัติกันสืบต่อมา เช่น การ เช่นไหว้เลี้ยงผีอาปาหุ่ม ผีน้ำ ผีคอย ได้สอดคล้องกับ เสน่ห์ จามริก (2536) กล่าวว่า ป่าประเพณี ซึ่งผูกพันกับพิธีกรรมและความเชื่อถือ ป่าที่ตั้งห่อผีอารักษ์ต่าง ๆ ป่าช้า ป่าที่ตั้งของพระธาตุ คอน ปู่ตา เป็นต้น ป่าประเพณีนี้จะเล็กกว่าป่าต้นน้ำ ป่าประเพณีมักอยู่ในสภาพอุดมสมบูรณ์ เพราะ ชาวบ้านไม่กล้าเข้าไปรบกวนด้วยแรงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ จะดลบันดาลให้ผู้ละเมิดได้รับภัยพิบัติต่าง ๆ ในกระบวนการที่ทำให้เกิดวิธีการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอโดยวิธีทางประเพณี ความเชื่อนี้ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญคือ ผู้นำที่ไม่เป็นทางการในหมู่บ้าน คือ หมอผี ที่ทำหน้าที่ในการทำพิธีรักษา การเจ็บป่วยของคนในหมู่บ้าน ด้วยการเป็นตัวกลางระหว่างคนกับผี ปู่จารย์หรือหมอเมือง ซึ่ง ทำหน้าที่ในการดูแลรักษาศาลอาปาหุ่ม และเป็นผู้นำในการทำพิธีกรรมเลี้ยงเช่นไหว้อาปาหุ่ม ลักษณะที่เป็นเครื่องบ่งชี้ได้ว่าประเพณีและความเชื่อของชาวเขาเผ่าลีซอ ได้มีผลต่อการอนุรักษ์ ป่าไม้ของชุมชนคือ ความสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าที่เป็นที่ตั้งของศาลอาปาหุ่มประจำหมู่บ้าน ซึ่งจะมี ต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่หนาแน่น การไม่มีร่องรอยของการบุกรุกทำลายตัดต้นไม้บริเวณป่าแห่งนี้ รวมถึงการเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าหลายชนิด เช่น นกป่าชนิดต่าง ๆ ที่ได้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ของชนเผ่า คือการเสี่ยงทายอนาคตของหมู่บ้านจากเสียงร้องของนกในป่าที่ตั้งของศาลอาปาหุ่ม ในช่วงเทศกาลงานปีใหม่ ของชาวเขาเผ่าลีซอ

การคงอยู่ของประเพณี ความเชื่อในการนับถือผี โดยการกำหนดให้ป่าของ ชุมชนที่เป็นที่ตั้งของศาลอาปาหุ่มเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นลักษณะประเพณี ความเชื่อประจำเผ่าของ ชาวเขาเผ่าลีซอนั้นจะส่งผลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชน ซึ่งหากสามารถดำรงประเพณีความเชื่อ ที่ตั้งมานี้ไว้ การเปลี่ยนแปลงทางด้านประเพณีความเชื่อที่จะเกิดขึ้นในอนาคตนั้นจะส่งผลต่อการ อนุรักษ์ป่าไม้ในส่วนที่เป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผลมาจากกระแสความเจริญที่จะเข้าไป มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงประเพณีความเชื่อในการนับถือผี ซึ่งหากสามารถคงอยู่หรือรักษา

ประเพณี ความเชื่อ ที่มีผลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ที่เป็นลักษณะประจำเผ่าพันธุ์ไว้ได้ ก็จะช่วยให้มีป่าอนุรักษ์ที่สมบูรณ์อยู่ในชุมชนได้

- **อาศัยกฎระเบียบของหมู่บ้าน** การร่วมกันอนุรักษ์ป่าไม้บริเวณป่าต้นน้ำของชาวบ้านขุนแจ่นั้น เกิดจากสภาพปัญหาป่าไม้บริเวณแหล่งต้นน้ำได้ถูกบุกรุกทำลายและเสื่อมโทรมไปมาก เนื่องมาจากความต้องการพื้นที่ทำการเกษตรได้ส่งผลให้เกิดแรงกดดันต่อชาวบ้านขุนแจ่สองด้านคือ หนึ่งการเกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อใช้ในการบริโภค เช่น ระบบน้ำประปาภูเขาของหมู่บ้าน ขาดแคลนน้ำเพื่อการทำการเกษตร ในฤดูแล้ง สองเกิดจากแรงกดดันของทางราชการ และชาวพื้นราบในเรื่องของปัญหาทรัพยากรป่าไม้บนที่สูงที่เป็นแหล่งต้นน้ำถูกทำลายจะส่งผลกระทบต่อคนพื้นราบในพื้นที่ใกล้เคียงได้ จึงได้กำหนดบริเวณป่าต้นน้ำเป็นเขตป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้านจำนวนประมาณ 1,500 ไร่ โดยการออกกฎระเบียบของหมู่บ้าน ในการห้ามมีการแผ้วถางตัดต้นไม้ในเขตป่าอนุรักษ์โดยเด็ดขาด หากมีการละเมิดหรือฝ่าฝืนมีการกำหนดโทษปรับในการกำหนดกฎระเบียบของหมู่บ้านในครั้งนี้ โคมล แพรกทอง (2534) กล่าวว่า การจัดการป่าชุมชนมีความหลากหลายรูปแบบในการจัดการ เนื่องจากการยอมรับพื้นที่ดังกล่าวเป็นส่วนรวมของหมู่บ้าน และสืบเนื่องมาจากความเข้มแข็งของกลุ่มองค์กรของประชาชนที่ดูแลป่านั้น ๆ การมีระเบียบกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมกันเองในระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน การจัดการป่าชุมชนจะต้องมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้ เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับใหม่หรือลงโทษตามกติกาที่ตกลงกันได้

กฎระเบียบของหมู่บ้านจะใช้ได้อย่างมีผลต่อเมื่อมีการดำเนินงานกันอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ในกรณีนี้หมู่บ้านขุนแจ่ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านขึ้นมาทำหน้าที่ในการตรวจสอบป่าอนุรักษ์ และมอบป่าอนุรักษ์พื้นที่นี้ให้เป็นของชาวบ้านขุนแจ่ทุกคน ที่จะต้องช่วยกันดูแลรักษาในการใช้กฎระเบียบของหมู่บ้านนี้ประสบความสำเร็จได้ด้วยการมีส่วนร่วมของคนในหมู่บ้าน ตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการรับรู้ปัญหา การมีส่วนร่วมในการหาวิธีการแก้ปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผนและร่วมกันปฏิบัติตามแผน สอดคล้องกับ คูลิต เวรทิต (2535) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนถือว่าการเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความร่วมมือ การปกครองและความรับผิดชอบ การพัฒนาท้องถิ่นให้ตรงกับความต้องการของตนเองโดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องพอสมควร

ในการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยการใช้กฎระเบียบของชุมชน เครื่องบ่งชี้ถึงผลสำเร็จในการดำเนินการคือ การไม่มีการเข้าไปตัดไม้ บุกรุกแผ้วถางป่าไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ และการฟื้นตัวของระบบนิเวศในป่าอนุรักษ์ ได้แก่ การมีพันธุ์ไม้ดั้งเดิมปรากฏขึ้น มีพืชพรรณพวกเครือเถาวัลย์

มากขึ้น ต้นไม้พื้นล่างมีเพิ่มมากขึ้น และในลำห้วยมีปริมาณน้ำมากขึ้น ในฤดูแล้งที่ผ่านมานี้ไม่เกิดการขาดแคลนน้ำที่ใช้เพื่อการทำประปาภูเขาของหมู่บ้าน

- การใช้กฎหมายของรัฐ จากสภาพที่ตั้งของหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติศรีล้านนา และอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่งัด จึงทำให้ถูกควบคุมด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้องคือ พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2507 แต่ในความเป็นจริงแล้วบริเวณพื้นที่แห่งนี้ชาวบ้านได้อยู่อาศัย และทำกินมาก่อนที่กฎหมายป่าไม้ทั้งสองฉบับมีผลบังคับใช้ เมื่อมีการประกาศและกำหนดให้ป่าบริเวณนี้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติ และเขตป่าสงวนแห่งชาติ จึงเกิดการทับซ้อนกับพื้นที่ที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน โดยไม่ได้กันพื้นที่เหล่านี้ออกแต่อย่างไร ทำให้เกิดปัญหาข้อโต้แย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชาวบ้านในพื้นที่ ในความเข้าใจของชาวบ้านเข้าใจว่าพื้นที่ป่าเหล่านี้เมื่อก่อนยังไม่มีหน่วยงานของรัฐมาดูแล พวกเขาสามารถตัด ฟัน โค่นต้นไม้ เพื่อนำไม้ไปมาปลูกบ้านเรือน และใช้พื้นที่เพื่อการเพาะปลูกทำกิน พวกเขาไม่ได้ตัดไม้ไปขาย ต่อมารัฐได้ห้ามไม่ให้พวกเขาเผ่าถางป่า ตัดต้นไม้ โดยอ้างว่าพื้นที่บริเวณนี้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติ และป่าสงวนแห่งชาติ และทุกคนจะต้องรู้กฎหมาย ความจริงเป็นเรื่องที่ยากที่จะทำให้ทุกคนรู้กฎหมายทั้งหมด โดยเฉพาะในพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลในป่าบนคอยด้วยแล้ว จึงทำให้เกิดขัดแย้งกันในแนวทางปฏิบัติกันบ้างในระยะแรก ๆ เช่น มีการลักลอบตัดต้นไม้ในเขตป่า หรือการลักลอบเผ่าถางตัดต้นไม้ในพื้นที่ที่ป่าไม้ไปปลูกป่าไว้ในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม หรือการลักลอบจุดไฟเผาป่า เป็นต้น

การที่จะใช้กฎหมายมาเป็นเครื่องมือ ในการควบคุมไม่ให้มีการตัดฟันต้นไม้ในเขตป่าเพียงอย่างเดียว ในขณะที่ชาวบ้านยังต้องการพื้นที่ทำกิน เพื่อเลี้ยงชีพและครอบครัวอยู่นั้น ไม่ได้ช่วยให้การบุกรุกทำลายป่าไม้ลดลงไปได้มาก เมื่อมีการห้ามไม่ให้มีการปลูกฝิ่น และถือว่าการปลูกฝิ่นนั้นผิดกฎหมายจะถูกจับกุม มีการตัดทำลายต้นฝิ่นที่ปลูก ในขณะเดียวกันหน่วยงานของรัฐได้ปรับแผนการดำเนินงาน จากการใช้กฎหมายเพียงด้านเดียว ปรับเปลี่ยนเป็นการพัฒนาด้านอาชีพ และรายได้ของชาวบ้าน โครงการหลวงได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาความเป็นอยู่ของชาวบ้านโดยการส่งเสริมให้ชาวบ้านได้ปลูกพืชผักเมืองหนาว แทนพืชเสพติดและเพื่อลดปัญหาการบุกรุกทำลายป่าไม้ ให้ชาวบ้านได้มีรายได้ที่แน่นอน ทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกมั่นคงในการประกอบอาชีพ ที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเกิดความมั่นคงในพื้นที่ทำกินที่เขาได้ใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตรอยู่ และการยอมรับในสิทธิการครอบครองพื้นที่เหล่านั้นโดยทางสังคม เมื่อมีการพัฒนาคุณภาพชีวิตมีความมั่นคงทางด้านอาชีพ รายได้ของครอบครัวและความมั่นคงในพื้นที่ทำกินแล้ว ความสำคัญในการรู้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ก็จะลดลง จะปรับเปลี่ยนเป็นการยอมรับและปฏิบัติตามข้อกฎหมาย ทำให้เกิดความเข้าใจกันและเกิดความร่วมมือกัน

ระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของหน่วยงาน ช่วยลดปัญหาข้อขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงาน นำไปสู่ความบรรลุผลในการอนุรักษ์ป่าไม้

ในการอนุรักษ์ป่าไม้ในเขตพื้นที่ที่มีชาวบ้านอาศัยอยู่ จะใช้มาตรการทางด้านกฎหมายบังคับใช้เพียงอย่างเดียวไม่สามารถบรรลุผลได้ หากไม่มีการพัฒนาชาวบ้านในพื้นที่ให้เกิดความมั่นคงทางรายได้ ความมั่นคงในพื้นที่ทำกิน ควบคู่ไปด้วยกัน เครื่องบั้งชี้ ถึงการใช้กฎหมายร่วมกับการพัฒนาที่ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้คือ พื้นที่ป่าไม้ที่ถูกทำลายเพื่อนำพื้นที่มาทำการเพาะปลูกลดลง เพราะความต้องการใช้พื้นที่เพาะปลูกแต่ละครอบครัวลดลงเนื่องจากพืชที่หน่วยงานส่งเสริมให้ปลูกต้องมีการดูแลรักษาอย่างใกล้ชิด และป่าไม้ที่หน่วยงานปลูกเพิ่มเติมไม่มีการบุกรุกทำลาย มีการช่วยในการดูแลรักษา เช่น การทำแนวป้องกันไฟ

5.2.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ

5.2.2.1 ปัจจัยภายในชุมชนบ้านขุนแจ ที่สนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชนนั้น นอกจากอาศัยวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อแล้ว ยังมีปัจจัยภายในชุมชนที่มีส่วนทำให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้คือ

- เศรษฐกิจภายในชุมชน ในอดีตการทำเกษตรของชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ มีลักษณะแบบทำไร่เลื่อนลอย ทำการเพาะปลูกเพื่อยังชีพ มีฐานะความเป็นอยู่ในขั้นยากจน จึงต้องมีการแผ้วถางป่าไม้ เพื่อนำพื้นที่มาทำการเพาะปลูกในการเลี้ยงชีพและครอบครัว แต่เมื่อมีการปรับเปลี่ยนการทำเกษตรแบบเดิม มาเป็นการเกษตรแบบเชิงพาณิชย์ โดยการปลูกพืชผักและไม้ผลเมืองหนาว ส่งขายให้ตลาด โดยได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากโครงการหลวง และหน่วยงานราชการอื่น ๆ ทำให้ฐานะและรายได้ของครอบครัวดีขึ้น รวมถึงทำให้ระบบเศรษฐกิจในภาพรวมของชุมชนดีขึ้นด้วย ได้ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชน เพราะในการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์นั้น ได้อาศัยความรู้ทางวิชาการเข้าช่วยในการเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่ และต้องมีการดูแลเอาใจใส่ต่อพืชผลที่ปลูกมากขึ้น ทำให้จำนวนพื้นที่ทำการเกษตรของแต่ละครอบครัวลดลง มีจำนวนพื้นที่ไม่มากเหมือนในอดีต ซึ่งมีความเหมาะสมและเพียงพอต่อกำลังและแรงงานในครอบครัว ได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ ประสิทธิ์ กาบจันทร์ (2542) ที่กล่าวว่า พื้นที่ทำกินในแต่ละครอบครัวในแต่ละฤดูกาลเพาะปลูกใช้พื้นที่น้อยลง ถ้าปลูกผักเมืองหนาวแล้วเฉลี่ย 1 ไร่ ต่อครอบครัว และ 3 ไร่ ต่อครอบครัวในการปลูกไม้ผลเมืองหนาว ทำให้พื้นที่ของชาวบ้านที่เคยมีหลายพื้นที่ก็ลดลงเหลือเพียง 1 - 2 พื้นที่เท่านั้น

นอกจากระบบเศรษฐกิจภายในชุมชนบ้านขุนแจ ที่ดีขึ้นจากการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ได้ส่งผลถึงการอนุรักษ์ป่าไม้ในด้านของการลดจำนวน และขนาดของพื้นที่ที่ใช้ในการ

เพาะปลูกแล้ว ยังได้ส่งผลให้ลดพื้นที่การบุกรุกทำลายป่า เนื่องจากการอพยพโยกย้ายที่อยู่และที่
ทำกินของชาวเขาด้วย ในอดีตการอพยพโยกย้ายที่อยู่ของชาวเขาจะเกิดขึ้นบ่อย เพราะเมื่อทำการ
เกษตรเพาะปลูกพืชชนิดเดิมความอุดมสมบูรณ์ลง ก็จะโยกย้ายไปบุกรุกแผ้วถางพื้นที่ป่าแห่งใหม่
ที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่า แต่เมื่อมีการเพิ่มรายได้ให้แก่ชาวเขาในการสนับสนุนทางด้านวิชาการ
และปัจจัยการผลิตให้แก่ชาวเขาได้ทำการเพาะปลูกในพื้นที่เดิมซ้ำติดต่อกันได้ จึงทำให้ชาวเขาเกิด
ความมั่นใจและมั่นคงในพื้นที่ทำกิน จึงไม่คิดที่จะอพยพโยกย้ายไปหาพื้นที่แห่งใหม่ต่อไป

เครื่องบ่งชี้ ถึงปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจในชุมชนที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ของ
ชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ ประกอบไปด้วยการบุกรุกทำลายป่าไม้เพื่อนำพื้นที่มาใช้ในการเพาะปลูก
ลดลง สังเกตได้จากมีพื้นที่ป่าไม้ที่เคยบุกรุกแผ้วถาง และปล่อยให้ว่างเป็นไร่เห่าหรือที่รกร้างไม่มี
การเพาะปลูก แล้วหน่วยจัดการต้นน้ำพร้าวได้ดำเนินการปลูกป่าเพิ่มเติม ในแต่ละครอบครัวมี
พื้นที่ทำการเกษตรลดลง เหลือให้เพียงพอต่อการปลูกผักเพื่อส่งขายให้แก่ตลาดในแต่ละฤดู หรือมี
พื้นที่ปลูกไม้ผลเมืองหนาวเหมาะสมกับแรงงานและสมาชิกในครอบครัว อีกประการหนึ่งที่
เศรษฐกิจภายในชุมชนมีผลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชน คือ การอพยพโยกย้ายที่อยู่อาศัยและ
พื้นที่ทำการเพาะปลูกมีน้อยลง เพราะเมื่อชาวเขามีรายได้ของครอบครัวจากการทำเกษตรมากขึ้น
ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนดีขึ้น เกิดความมั่นใจต่ออาชีพและความมั่นคง
ทางด้านสังคม ทำให้ชาวเขานำรายได้จากการเกษตรมาจัดซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ในครอบครัวมากขึ้น
มีการก่อสร้างบ้านที่ถาวร (มีการใช้ปูนซีเมนต์ในการก่อสร้าง) ทำให้ลดการตัดไม้ เพื่อนำมาใช้ในการ
ปลูกสร้างที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน

- บทบาทของผู้นำ จากลักษณะทางสังคมของชาวเขาเผ่าลีซอที่ให้ความ
เคารพเชื่อฟังต่อผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ตามสายสกุล แซ่ และผู้นำในหมู่บ้านทั้งที่เป็นทางการ ได้แก่
ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ ปู่จารย์ หมอผี และผู้อาวุโส
บทบาทของผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการได้มีอิทธิพลต่อชาวบ้านในด้านวัฒนธรรมประเพณี และ
ความเชื่อที่เป็นลักษณะประจำของเผ่าลีซอ มีผลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนโดยอาศัยความเชื่อ
ผ่านผู้นำที่ไม่เป็นทางการได้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ในขณะที่ผู้นำที่เป็นทางการ ประกอบ
ไปด้วย ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ได้มีบทบาทในชุมชนทางการ
ปกครอง พัฒนา ได้สร้างความเชื่อมั่นให้กับชาวบ้านในการเป็นตัวแทนระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงาน
ราชการ ในชุมชนที่มีผู้นำมีความรู้ มีประสบการณ์ กล้าคิด กล้าตัดสินใจ และมีวิสัยทัศน์ที่ดี เป็น
ปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชน ด้วยอาจจะอาศัยความเชื่อทางประเพณี
วัฒนธรรม หรือการกำหนดกฎระเบียบของชุมชนขึ้นมาเพื่อใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้

บทบาทของผู้นำชุมชนในบ้านขุนแจ ได้เป็นปัจจัยภายในชุมชนที่มีส่วนช่วยให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนขึ้น สอดคล้องกับ เสน่ห์ จามริก และคณะ (2536) ที่กล่าวถึงลักษณะของชุมชนที่อนุรักษ์ป่าไม้นั้น ส่วนประกอบหนึ่งคือ มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ชุมชนทุกแห่งที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์ป่าไม้ ล้วนแต่เป็นชุมชนที่มีผู้นำ ทั้งผู้นำทางธรรมชาติและผู้นำที่เป็นทางการ ที่มีความเข้มแข็ง มีภูมิปัญญาสูง สามารถปรับใช้ภูมิปัญญาและจารีต ประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับสถานการณ์บ้านเมือง

เรื่องบ่งชี้ถึงปัจจัยด้านบทบาทผู้นำที่มีผลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนบ้านขุนแจ คือ การเกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน ที่ปรากฏออกมาในด้านการยอมรับกฎระเบียบของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ เช่น การปลูกป่าเพิ่มเติม การร่วมทำแนวป้องกันไฟป่า เป็นต้น

5.2.2.2 ปัจจัยภายนอกชุมชนบ้านขุนแจ จากการศึกษาในชุมชน พบว่า ปัจจัยภายนอกชุมชน ที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอบ้านขุนแจ ที่สำคัญ คือ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกชุมชน คือ หน่วยงานของรัฐที่ประกอบด้วย กรมป่าไม้ โดยหน่วยจัดการต้นน้ำพร้าว และมูลนิธิโครงการหลวง โดยศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่ปุ่นหลวง (บ้านขุนแจ) โดยงานและหน้าที่หลักของกรมป่าไม้จะมีส่วนสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวบ้านโดยตรง เพราะโครงการและการดำเนินงานของกรมป่าไม้จะเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ การเพิ่มจำนวนพื้นที่ป่าไม้อยู่แล้ว การให้การสนับสนุนการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวบ้าน จะเป็นในรูปแบบการสนับสนุนงบประมาณ สนับสนุนกล้าพันธุ์ไม้ วัสดุอุปกรณ์ ที่เกี่ยวข้อง การยินยอมให้ใช้พื้นที่ป่าไม้โดยให้ชาวบ้านกำหนดเป็นเขตป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน และการสนับสนุนให้ความรู้ในด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวบ้านโดยการฝึกอบรม ประชุมสัมมนาและการศึกษาดูงาน ในขณะที่โครงการหลวงได้มีส่วนสนับสนุนการอนุรักษ์ป่าของชาวบ้านในทางตรง คือ การสนับสนุนกล้าพันธุ์ไม้และวัสดุอุปกรณ์ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ที่ชาวบ้านจัดขึ้น และการสนับสนุนการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวบ้านในทางอ้อม คือ การส่งเสริมและพัฒนาอาชีพการเกษตรให้แก่ชาวบ้าน เพื่อเป็นการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจ การเกิดความมั่นคงทางสังคมของชาวเขาเผ่าลีซอบ้านขุนแจ เรื่องบ่งชี้ถึงการให้สนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวบ้านที่แสดงออกมา ได้แก่ การให้การยอมรับในการประกาศเขตป่าอนุรักษ์โดยการใช้กฎระเบียบของหมู่บ้าน การสนับสนุนให้เกิดการจัดเขตพื้นที่ทำกินและการร่วมสนับสนุนโครงการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ ของชาวบ้าน

ในการศึกษาการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอ หมู่บ้านขุนแจ่นนอกจากทราบวิธีการอนุรักษ์ป่าไม้ ปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอบ้านขุนแจ่นแล้วนั้น การดำเนินงานพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงที่ผ่านมาของหน่วยงานราชการและองค์กรต่าง ๆ นอกจากผลของการพัฒนาที่ปรากฏเป็นรูปธรรมให้เห็น เช่น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาด้านอาชีพ รายได้ และทางสังคมแล้วนั้น อีกด้านหนึ่งของการพัฒนาได้ส่งผลกระทบต่อทางสังคม ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ ที่เกิดจากการดำเนินงานของหน่วยงานราชการและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องที่พบในชุมชนชาวเขาเผ่าลีซอบ้านขุนแจ่น มีสาเหตุหลักประกอบไปด้วย

1) การยึดติดกับกฎระเบียบของหน่วยงาน ด้วยลักษณะการดำเนินงานของระบบราชการที่ยึดติดกับกฎระเบียบ ตัวอักษร จนมากเกินไปเมื่อนำระเบียบหรือหลักการไปปฏิบัติในชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างมาก ทำให้โครงการของรัฐบางอย่างประสบผลสำเร็จช้าหรือล้มเหลวไปก็มีมาก และบางกรณีได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับชุมชนด้วย เช่น การกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ตามชั้นคุณภาพลุ่มน้ำบางแห่ง หากยึดตามระเบียบและหลักการแบ่งพื้นที่จะทำให้มีการโยกย้ายอพยพประชาชนออกจากป่าเป็นจำนวนมากแล้วปัญหาที่ตามมาคือ การจัดหาพื้นที่รองรับให้ชาวเขาทำกินจนสามารถเลี้ยงชีพได้แทนพื้นที่ทำกินเดิม แต่ถ้านำหลักการมาพิจารณากันอย่างละเอียดโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วยก็จะทำให้การแก้ไขปัญหาดังกล่าวเบาบางลงได้

2) นโยบายของหน่วยงานขัดแย้งกัน ในหลายกรณีพื้นที่เป้าหมายเดียวกันแต่นโยบายของแต่ละหน่วยงานไม่สอดคล้องกัน มองเป้าหมายผลสำเร็จของงานคนละด้านกัน เช่น กรณีของกรมป่าไม้มีนโยบายป่าไม้ในพื้นที่ป่าไม้ต้นน้ำลำธารเพื่อรักษาและป้องกันป่าไม้บริเวณ ต้นน้ำไม่ให้มีการบุกรุกทำลายและการเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ต้นน้ำให้มากขึ้นด้วยวิธีการปลูกป่าตามพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม แต่ในขณะเดียวกัน โครงการหลวงได้มองเป็นการเพิ่มรายได้ของชาวเขาเป็นหลัก โดยการส่งเสริมการปลูกพืชด้วยอาศัยแรงจูงใจ ของราคาผลผลิตและความต้องการของตลาดเป็นตัวกำหนด โดยที่บางครั้งเกษตรกรชาวเขาเองยังไม่มีความพร้อมทางด้านวิชาการมากนัก จึงทำให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ จนบางครั้งได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชาวบ้าน หรือระหว่างเจ้าหน้าที่ด้วยกันเองก็มี หรือในกรณีความต้องการตัวเลขผลผลิตทางการเกษตรของหน่วยงานบางหน่วย จึงได้ปล่อยให้พ่อค้าและเอกชนบางรายเข้าไปส่งเสริมการปลูกพืชที่ส่งผลกระทบต่อป่าไม้อย่างมาก คือ การปลูกชิงในพื้นที่สูงในพื้นที่เขตติดต่อระหว่างจังหวัดเชียงใหม่กับจังหวัดเชียงราย โดยไม่มีการประสานงานหรือตรวจสอบก่อนว่าชิงที่ปลูกส่งโรงงานอุตสาหกรรมนั้นมีแหล่งผลิตมาจากส่วนใดของพื้นที่ และส่งผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้อย่างไรบ้าง ต้องการเพียงตัวเลขผลผลิตและรายได้ของเกษตรกรเท่านั้น

3) การมุ่งเน้นการผลิตเพื่อรายได้ ในระยะแรกของการพัฒนาการส่งเสริม การเกษตรบนที่สูงให้แก่ชาวเขา เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดรายได้อย่างเพียงพอของโครงการหลวงและ หน่วยงานพัฒนาอื่นมีความสำคัญมาก เพราะวัตถุประสงค์ของการเพิ่มรายได้ของชาวเขาก็เพื่อ ลดพื้นที่การปลูกพืชเสพติด ดังนั้นการให้ชาวเขามีรายได้จากการปลูกพืชอื่นมากกว่าการปลูกฝิ่น จึงเป็นเรื่องจำเป็น เพราะเป็นแรงจูงใจที่จะไม่ให้มีการปลูกฝิ่นในพื้นที่ ปัจจุบันการเกษตรบนที่สูง ได้พัฒนาเป็นการเกษตรในเชิงพาณิชย์มากขึ้นมีพันธุ์และชนิดของพืชใหม่ ๆ ถูกนำไปส่งเสริมให้ แก่เกษตรกรชาวเขามากขึ้น ตามที่สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรและสำนักงานเกษตรภาคเหนือ (2524) ได้กำหนดแนวทางพัฒนาการเกษตรในที่สูงทั้งทางด้านการจัดระบบการปลูกพืชและการ พัฒนาด้านสัตว์ โดยมุ่งเน้น ไปในทางเชิงเศรษฐกิจและเพิ่มรายได้ของเกษตรกรเป็นส่วนใหญ่ จึงก่อ ให้เกิดการเพาะปลูกพืชอย่างเข้มข้น ได้ส่งผลให้บางพื้นที่มีการขยายพื้นที่ทำการเกษตร โดย การบุกเบิกพื้นที่ป่าไม้เพื่อนำพื้นที่มาทำการเพาะปลูก เพื่อสนองความต้องการของตลาดที่ขยายตัว ตาม ในขณะที่พื้นที่สูงบางพื้นที่มีศักยภาพของการผลิตพืชบางชนิดได้สูง จึงเป็นแรงจูงใจให้ทั้งคน บนที่สูงและคนพื้นราบมีความต้องการพื้นที่บนที่สูงเพื่อใช้ในการผลิตมากขึ้นส่งผลกระทบต่อ ป่าไม้โดยตรงมากขึ้น

ในการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ โดยวิธีการผลิตพืชแบบเข้มข้นบนพื้นที่ สูงเพื่อให้ได้ผลผลิตตรงตามความต้องการ และมีเพียงพอกับความต้องการของตลาด ทำให้ต้องหา วิธีการเพิ่มผลผลิตด้วยวิธีการวิทยาศาสตร์เข้ามาช่วย เช่น การใช้ปุ๋ยเคมี การใช้สารเคมีป้องกันและ กำจัดศัตรูพืช ที่ผ่านมามีการใช้ก่อนข้างมากจากข้อมูลการจ่ายปุ๋ยและสารเคมีให้แก่เกษตรกรของ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่ปูนหลวง ตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนกรกฎาคม 2544 มีการจ่ายปุ๋ย เคมีให้แก่เกษตรกรจำนวน 41,100 กิโลกรัม สารเคมีในการป้องกันกำจัดศัตรูพืช (โรคและแมลง) จำนวนประมาณ 485 กิโลกรัม ส่วนนี้เฉพาะเกษตรกรที่เป็นสมาชิกการปลูกพืชให้แก่โครงการ หลวงเท่านั้น ส่วนเกษตรกรที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของโครงการหลวง จะมีการจัดซื้อกันเองตามร้านค้า ในตัวอำเภอพร้าวและอำเภอเวียงป่าเป้าอีกจำนวนมาก ปุ๋ยเคมีและสารเคมีในการป้องกันและกำจัด ศัตรูพืชเหล่านี้ ส่วนหนึ่งก็จะดูดซึมและตกค้างกับผลผลิตและส่วนหนึ่งก็จะลงสู่พื้นดินและถูก ชะล้างลงสู่แหล่งต้นน้ำลำธารต่อไป ถึงแม้ปัจจุบันโครงการหลวงจะได้กำหนดมาตรฐานผลผลิต ของเกษตรกร ที่จะส่งขายให้กับโครงการหลวงต้องผ่านการตรวจสอบสารตกค้างในผลผลิตจะต้อง ไม่เกินมาตรฐานที่กำหนด โครงการหลวงจึงจะรับซื้อผลผลิตนั้น ซึ่งถ้าการตรวจสอบแล้วพบว่า มีสารเคมีตกค้างเกินกว่ามาตรฐานกำหนดโครงการหลวงก็จะส่งผลผลิตนั้นคืนแก่เกษตรกร หรือไม่ รับซื้อ เมื่อดูจากข้อมูลแล้วในทางปฏิบัติการปลูกพืชผักไม่ได้ลดปริมาณการใช้สารเคมีมากนัก เพียงแต่ที่ระยะเวลาของการเก็บเกี่ยวผลผลิต ภายหลังจากฉีดพ่นสารเคมีส่งโครงการหลวงให้นานขึ้น

ให้อยู่ในระยะปลอดภัย สารเคมีบางชนิดที่ตกค้างในผลผลิตก็จะไม่เกินมาตรฐานที่กำหนดการตรวจสอบก็จะไม่เกินมาตรฐาน แต่ก็มีบางครั้งการตรวจสอบพบสารเคมีตกค้างในผลผลิตเกินมาตรฐาน โครงการหลวงก็จะส่งผลผลิตคืนเกษตรกร บางรายก็จะนำไปขายต่อให้กับพ่อค้าทั่วไป ถึงแม้โครงการหลวงจะให้ความสำคัญในการควบคุมการใช้สารเคมีอย่างเข้มงวด แต่ก็มีเกษตรกรอีกจำนวนมากที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของโครงการหลวงจะทำการเพาะปลูกขายให้กับพ่อค้าในท้องถิ่นโดยตรง ก็จะไม่มีการควบคุมการใช้สารเคมีในพืชผักแต่อย่างไร ยังคงมีการใช้สารเคมีในการเพาะปลูกอย่างมากอยู่

การทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ ที่เน้นในด้านเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญด้วยการเพาะปลูกแบบเข้มข้นนั้น ค่าใช้จ่ายในการลงทุนค่อนข้างสูง เช่น ค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าปุ๋ยเคมี ค่าสารเคมี ป้องกันกำจัดศัตรูพืช และค่าดูแลรักษาอย่างอื่น ทำให้เกษตรกรต้องมีเงินทุนในด้านปัจจัยการผลิต ที่ผ่านมาโครงการหลวง จะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายให้ก่อนเมื่อขายผลผลิตให้กับโครงการหลวงได้ ก็จะหักค่าใช้จ่ายคืนภายหลัง แต่เกษตรกรรายอื่น ๆ ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของโครงการหลวงที่ปลูกพืชผักขายให้กับพ่อค้าทั่วไปที่ไม่มีเงินทุน ก็จะไปกู้ยืมกับนายทุนภายนอกหมู่บ้านหรือพ่อค้าในเมืองจะเป็นผู้ลงทุนในปัจจัยการผลิตให้ก่อน โดยมีข้อผูกมัดว่าจะต้องขายผลผลิตนั้นให้และมีการคิดดอกเบี้ยของเงินทุนที่กู้ยืมไปในปัจจุบันหลาย ๆ พื้นที่บนที่สูงหน่วยงานของรัฐได้พยายามจัดหาแหล่งเงินทุนให้แก่เกษตรกร โดยให้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) เป็นแหล่งเงินทุนในการกู้ยืมแทนโครงการหลวง และพ่อค้าในท้องถิ่น ซึ่งก็ไม่สามารถสนับสนุนได้ทั้งหมด จากการทำการเกษตรเพื่อเพิ่มรายได้โดยเป็นสมาชิกโครงการหลวงชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น ไม่มีหนี้สินแต่ปัจจุบันนี้ มีการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์มากขึ้น มีแหล่งเงินทุนให้กู้ยืมมากขึ้นทำให้เกษตรกรชาวเขาหลายรายเริ่มมีหนี้สินทั้งหน่วยงานของรัฐ (ธ.ก.ส.) พ่อค้าท้องถิ่น และพ่อค้าในตัวเมือง จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อก่อนเกษตรกรชาวเขาปลูกพืชแบบดั้งเดิมเพื่อยังชีพไม่มีหนี้สิน แต่เมื่อได้รับการพัฒนาส่งเสริมให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น โดยการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์กลับทำให้ชาวบ้านมีหนี้สิน

การเกษตรเชิงพาณิชย์โดยเน้นการเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกรชาวเขาตามแผนและนโยบายของหน่วยงานของรัฐที่ผ่านมา ต้องยอมรับว่าส่วนหนึ่งได้มีผลต่อทรัพยากรป่าไม้ สภาพสิ่งแวดล้อมของชุมชน ระบบเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ในระยะยาวผลกระทบเหล่านี้ อาจขยายวงกว้างออกไปจนเป็นการยากที่จะแก้ไขได้ หากไม่เร่งรีบดำเนินการแก้ไขและป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยการทบทวนและปรับเปลี่ยนแนวทางการส่งเสริมการเกษตรที่เน้นเชิงพาณิชย์บนพื้นที่สูงเสียใหม่

4) การขาดการวิจัยพืชที่เหมาะสมกับท้องถิ่น จากสภาพระบบนิเวศน์ของพื้นที่บริเวณหมู่บ้านขุนแจที่ตั้งอยู่บนที่สูงมีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 1,350

เมตรที่มีลักษณะของป่าไม้ดั้งเดิมเป็นแบบป่าดิบเขา พืชพรรณไม้ป่าส่วนใหญ่จะเป็นไม้จำพวกตระกูลก่อ ได้แก่ ก่อเดือย ก่อแป้น ก่อหนู ก่อพวง ไม้สกุลอบเชย หลายชนิด ได้แก่ หมหอม มณฑาคอย จำปาป่า จำปีป่า ไม้ทะโล้ นางพญาเสือโคร่ง ส่วนไม้พื้นล่าง จะประกอบไปด้วย กระชายป่า ขมิ้นขม กล้วยคอดำ และพวกตระกูลเฟิร์นต่าง ๆ เช่น กูดน้ำ กูดตัน ผักกูดช้าง กูดห้วย และยังมีกล้วยไม้พื้นเมืองต่าง ๆ เกาเตาปล่อง และต้นไม้ใหญ่ เช่น เอื้องคำ เอื้องแก้ว เอื้องสาย เอื้องเงินหลวง เป็นต้น ซึ่งเป็นลักษณะของป่าต้นน้ำลำธาร มีความชุ่มชื้นสูง เมื่อป่าไม้บริเวณนี้ถูกแผ้วถางทำลายไปบ้างเป็นบางส่วน นโยบายการปลูกป่าทดแทนของกรมป่าไม้ ในพื้นที่ที่รับผิดชอบของหน่วยจัดการต้นน้ำพร้าว ได้ปลูกป่าบริเวณพื้นที่แห่งนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 - 2537 ในโครงการปลูกป่าทดแทนพื้นที่ที่ถูกทำลายหรือพื้นที่เสื่อมสภาพที่ไม่สามารถฟื้นตัวเองได้ตามธรรมชาติ จำนวน 13,475 ไร่ ต้นไม้ที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นไม้สนสามใบ และแอปเปิลป่า จะมีไม้ท้องถิ่นภาคเหนืออยู่บ้าง ได้แก่ พวกนางพญาเสือโคร่ง เตียน และโครงการการปลูกป่าที่เป็นการปรับปรุงระบบนิเวศน์ของป่าต้นน้ำ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539-2542 พื้นที่รวมประมาณ 1,390 ไร่ ไม้ที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นไม้สน จะมีนางพญาเสือโคร่ง และเตียนแซมบ้างเท่านั้น (หน่วยจัดการต้นน้ำพร้าว, 2542)

จากสภาพระบบนิเวศเดิมของป่าไม้บริเวณที่ตั้งบ้านขุนแจมีลักษณะเป็นป่าดิบเขา ประกอบด้วยไม้จำพวกตระกูลไม้ก่อเป็นส่วนใหญ่ แต่เมื่อมีการปลูกป่าไม้ในพื้นที่ที่ถูกบุกรุกแผ้วถางโดยการนำไม้สนสามใบมาปลูกในพื้นที่ โดยกรมป่าไม้มีแนวคิดในการปลูกสนสามใบทดแทนในพื้นที่ป่าที่ถูกแผ้วถางบุกรุกทำลาย คือ เนื่องจากไม้สนสามใบเป็นไม้พื้นเมืองชนิดหนึ่งของประเทศไทยที่พบขึ้นอยู่ในที่ราบสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางมากกว่า 1,000 เมตรขึ้นไป ซึ่งในสภาพป่าธรรมชาติที่มีสนสามใบขึ้นอยู่ พบว่าสนสามใบมีเพิ่มขึ้นเป็นกลุ่มหรือเป็นดงมีบางแห่งขึ้นกระจัดกระจาย เนื่องจากเมล็ดของสนสามใบสามารถงอกและเจริญเติบโตได้ดี กลายเป็นป่าสนล้วน ๆ ในพื้นที่ที่ถูกไฟป่าทำลาย ไฟป่ามีความสำคัญมากกับไม้สนสามใบในการที่จะขึ้นแข่งกับไม้ใบกว้างชนิดอื่น ถ้าเกิดไฟไหม้ทุกปีสภาพป่าไม้สนก็จะกลายเป็นทุ่งหญ้าไป (สมเกียรติ กลั่นกลิ่น และคณิต รัตนวัฒน์กุล, 2536) ในขณะที่ชาวบ้านเห็นว่าพื้นที่บริเวณนี้เดิมไม่ใช่ป่าไม้สนสามใบ ซึ่งในเวลาที่ผ่านมาหากกรมป่าไม้โดยหน่วยจัดการต้นน้ำนำไม้ท้องถิ่นเดิมมาปลูกบ้าง ก็จะทำให้ป่าไม้บริเวณนี้เป็นป่าดิบเขาอย่างเดิม และชาวบ้านยังมีความเชื่อว่าเป็นพื้นที่ปลูกสนนั้นความหลากหลายชีวภาพน้อยเพราะได้รบกวนของสนนั้นพืชอื่นไม่สามารถขึ้นได้หรือเจริญเติบโตได้อย่างลำบาก จึงทำให้เมื่อมองดูป่าสนแล้วมีความรู้สึกเป็นป่าที่แห้งแล้งโดยเฉพาะในฤดูแล้ง และยังเป็นแหล่งที่ทำให้เกิดไฟป่าได้ง่าย เนื่องจากใบสนที่ร่วงหล่นนั้นเป็นน้ำมันติดไฟได้ง่าย จึงถือได้ว่าที่ผ่านมาหน่วยงานของรัฐได้ให้ความสนใจกับระบบนิเวศในท้องถิ่นน้อยเกินไป ขาดการศึกษาพืช

ที่เหมาะสมและพืชดั้งเดิมของท้องถิ่น ส่งผลต่อการยอมรับบทบาทและความเชื่อมั่นของชาวบ้าน ต่อหน่วยงานของรัฐ หากรัฐให้ความสนใจต่อระบบนิเวศของท้องถิ่นแล้วนำมาปรับประยุกต์ให้ เข้ากับหลักวิชาการในระยะเวลาที่ผ่านมาสภาพป่าไม้ที่หน่วยงานของรัฐได้ปลูกสร้างขึ้นก็จะกลมกลืน เป็นป่าผืนเดียวกับป่าธรรมชาติ จนเป็นป่าต้นน้ำผืนใหญ่แห่งหนึ่งได้

5) ความไม่เข้าใจชาวบ้านของหน่วยงานภาครัฐ ในแต่ละชนเผ่าของชาวเขา ย่อมมีลักษณะพิเศษประจำเผ่าที่แตกต่างกันออกไปตั้งแต่วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ลักษณะทาง สังคม ประเพณีและวัฒนธรรม ในแต่ละชนเผ่าย่อมมีลักษณะเด่นที่แตกต่างกันไป จะยึดถือ ลักษณะเผ่าใดเผ่าหนึ่งเป็นมาตรฐานนั้นคงไม่ได้ เช่นเดียวกัน ชาวเขาเผ่าลีซอมีลักษณะเด่นประจำ เผ่าคือ ชาวเขาเผ่าลีซอ เป็นเผ่าที่รักสงบไม่ค่อยมีข้อขัดแย้งกับใคร ขยันทำงานมีความเชื่อและ นับถือผี การให้ความเคารพนับถือผู้อาวุโสในหมู่บ้านเป็นสิ่งสำคัญ ในการทำงานของภาครัฐกับ ชุมชนบนที่สูงที่ผ่าน ๆ มา มักมีความเข้าใจว่าชาวเขาไม่มีความรู้ ขาดการศึกษาจึงเป็นหน้าที่ของรัฐ ที่จะต้องเข้าไปช่วยเหลือให้การสนับสนุนจึงเป็นลักษณะการทำงานเพียงด้านเดียว บทบาทการ ทำงานในชุมชนยังเป็นของหน่วยงานภาครัฐ การวางแผนต่าง ๆ ถูกกำหนดมาจากภาครัฐเป็นใน ลักษณะการสั่งการจากบนสู่ล่าง (TOP – DOWN)

การคงอยู่ได้ของชุมชนชาวเขาเผ่าลีซอบ้านขุนแจ ที่อยู่มานานกว่า 60 ปี ย่อมมี ลักษณะพิเศษของชุมชน ที่สามารถรวมกลุ่มกันเป็นสังคมชุมชนได้อย่างเป็นปึกแผ่นถึงแม้จะมีการ อพยพย้ายเข้า ย้ายออกของประชากรอยู่บ้าง ก็เป็นในช่วงระยะเวลาหนึ่ง วัฒนธรรม ประเพณีความ เชื่อ และภูมิปัญญา เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดชุมชน การขาดความเข้าใจในตัวชาวบ้านของ หน่วยงานรัฐ โดยคิดเองว่าการอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติอื่นของชาวบ้านนั้นเกิดขึ้น ไม่ได้ หากหน่วยงานของรัฐไม่ริเริ่มให้ แต่ไม่ได้มองถึงประเพณีความเชื่อของชาวเขาเผ่าลีซอที่มี ต่อป่าศักดิ์สิทธิ์ ที่พวกเขาอนุรักษ์ไว้เป็นป่าสำหรับประกอบพิธีกรรม เป็นป่าที่หวงห้ามเด็ดขาดโดย การใช้อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือ ในขณะที่หน่วยงานของรัฐคิดถึงการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารไว้ โดยการปลูกป่าเพิ่ม การป้องกันห้ามไม่ให้ชาวเขาบุกรุกทำลายป่าเท่านั้น ปัจจุบันชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ ได้มีการปรับเปลี่ยนวิถีคิดการอาศัยอยู่ร่วมกับป่า จากเดิมที่ทำการเกษตรแบบไร่เลื่อนลอย ก็เปลี่ยนมาเป็นการทำการเกษตรในพื้นที่ถาวร ไม่โยกย้ายที่อยู่อาศัย และคิดไปถึงการรักษาป่าไม้ ต้นน้ำลำธารของหมู่บ้านได้ ด้วยการประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ มีการออกกฎระเบียบของหมู่บ้าน ควบคุม ตลอดจนมีแนวความคิดการเพิ่มพื้นที่ป่าอย่างยั่งยืน โดยประชาชนมีส่วนร่วมคือการรับจ้าง ปลูกและดูแลรักษาป่าพร้อมกับการใช้ประโยชน์ในพืชที่ปลูกป่านี้ ด้วยวิธีการแบบวนเกษตร ซึ่งจะ ช่วยแก้ไขปัญหาเรื่องพื้นที่ทำกินของชาวบ้านไปด้วย

หน่วยงานของรัฐต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดในการอนุรักษ์ป่าไม้บนที่สูงจากเดิมที่หน่วยงานของรัฐดำเนินการเอง โดยการเรียนรู้ทำความเข้าใจกับชาวบ้าน ขอมรับในภูมิปัญญาและให้ความสำคัญในประเพณีความเชื่อที่มีผลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ และควรสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ รักษา วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อของชนเผ่าที่ดั้งเดิมไว้ ตลอดจนยอมรับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นของชาวบ้าน โดยหน่วยงานของรัฐต้องยอมถอยออกมาเพื่อเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่เป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนและความช่วยเหลือเมื่อจำเป็น ก็จะทำให้การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนเป็นอย่างยั่งยืน

5.3 ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวไทยภูเขาเผ่าลีซอบ้านขุนแจ ทำให้ทราบว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวไทยภูเขาเผ่าลีซอ ส่วนหนึ่งนั้นเกิดจากประเพณีความเชื่อว่าเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ ป่าหวงห้ามของหมู่บ้าน และการอนุรักษ์ป่าไม้ในส่วนที่เป็นต้นน้ำของหมู่บ้านนั้นเกิดจากการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ และปัญหาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในอนาคต โดยมีปัจจัยที่สนับสนุนในการเกิดการอนุรักษ์ป่าที่สำคัญคือ ปัจจัยภายในชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ ประเพณี ความเชื่อ การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนและบทบาทของผู้นำในชุมชน โดยที่หน่วยงานของรัฐเป็นปัจจัยภายนอกที่มีบทบาทในการให้การสนับสนุนและช่วยเหลือ จึงขอสรุปข้อเสนอแนะดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะทางด้านนโยบายการอนุรักษ์ป่าไม้บนพื้นที่สูง

- 1) การสนับสนุนให้ชุมชนบนที่สูงมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ทั้งในด้านการป้องกัน ดูแลรักษา การฟื้นฟูและการใช้ประโยชน์จากป่า เพื่อให้เกิดความรู้สึกรับความเป็นเจ้าของในทรัพยากรป่าไม้ เกิดความหวงแหนที่ต้องการปกป้องรักษา
- 2) สนับสนุนบทบาทของผู้นำในชุมชนทั้งผู้นำที่ไม่เป็นทางการและผู้นำที่เป็นทางการ ให้มีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้มากขึ้น โดยเฉพาะผู้นำที่ไม่เป็นทางการซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำทางพิธีกรรม และได้รับการเคารพนับถือจากประชาชนในหมู่บ้าน ให้มีบทบาทในการนำประเพณีความเชื่อประจำเผ่า มาใช้เป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
- 3) ควรกำหนดนโยบายการทำการเกษตรบนที่สูง ให้ชัดเจนโดยคำนึงถึงปัญหาผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้ ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่จะเกิดขึ้น ลดความสำคัญการเกษตรบนพื้นที่สูงที่เป็นการผลิตเชิงพาณิชย์ มาเป็นการผลิตแบบพอเพียงเพราะที่ผ่านมาระบบเกษตรเชิงพาณิชย์

นอกจากจะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้สิ่งแวดล้อมแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อทางด้านสังคมประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ด้วย

4) สนับสนุนให้เกิดการจัดการป่าชุมชนในชุมชนชาวเขาบนพื้นที่สูง โดยเฉพาะกลุ่มชาวเขาที่มีศักยภาพในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยการเร่งรัดการออกกฎหมายป่าชุมชน และให้มีผลการบังคับใช้โดยเร่งด่วน

5.3.2 ข้อเสนอแนะทางด้านวิจัย

งานวิจัย “การอนุรักษ์การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ้” ยังมีข้อบกพร่องอยู่มาก เนื่องด้วยระยะเวลาการวิจัยที่จำกัด และการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเบื้องต้นที่ต้องการศึกษาถึงวิธีการอนุรักษ์ป่าไม้ และปัจจัยที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ้ ตำบลแม่แวน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น

ในการศึกษาวิจัยของผู้ที่สนใจต่อไปควรเจาะลึกในอีกหลายประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในภาคเหนือ โดยควรมีแนวทางการวิจัย ในเรื่องที่เกี่ยวข้องบทบาทของผู้นำในชุมชนชาวเขาเผ่าต่าง ๆ บนพื้นที่สูง ที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และผลกระทบของการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวเขา และแนวทางการวิจัยควรเน้นแนวการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งจะได้มีมติใหม่ ๆ ของชาวเขาคือการอนุรักษ์ป่าไม้